

ÖZET

Doğu ve Batı arasındaki sosyo-ekonomik ilişkilerden kaynaklanan kültürel alış veriş, 1600'lü yıllardan itibaren Avrupa tasarımlarında egzotik Çin etkileri taşıyan ürünlerin moda olmasını sağlamıştır. Özellikle Vasco de Gama'nın Hindistan seferi ile Doğu'ya ait dekoratif ürünler Avrupa pazarlarını doldurmuş ve doğunun egzotizmi dekoratif sanatları etkilemiştir. Fransızca Chinoiserie denilen bu stilde lake oyma kakma ürünler, oryantal motifler dikkat çekmektedir. Bu etkiler mobilya tasarımında ve dekoratif ürünlerde olduğu kadar, tekstil baskıcılığında da görülmektedir. XVII. yy, Avrupa'da tekstil baskıcılığı teknolojisinin gelişiminde ve desen birikiminin oluşmasında önemli başlangıçtır. Bu çalışmada, Avrupa baskılı tekstillerinden olan Toile de Jouy kumaşları ile dekoratif ürünlerden mavi-beyaz Çin seramikleri arasındaki desen etkileşimlerine değinilecektir.

INFLUENCE OF BLUE-WHITE CHINESE PORCELAINS ON EUROPEAN TOILE DE JOUY FABRICS

Cultural interaction caused by socio-economic relationships between Western and Eastern communities enabled items with exotic Chinese influences on European Design to be popular from 1600's on. Especially when Vasco de Gama had cruised to India, decorative items of Eastern origin prevailed in European markets and thus oriental exotism influenced Western decorative arts, which is also called Chinoiserie derived from French and attracts attention with lacquerwork and oriental patterns. Such impacts as above can be seen in furniture designing and decorative items as well as in textile printing. XVIIth century is a significant beginning in the development of textile printing technology in Europe and in accumulation of designs. This study will touch on designing interaction between Toile de Jouy, one of European printed textiles and Blue-White Chinese ceramics, decorative items.

Anahtar Kelimeler : Tekstil Baskı, Mavi-Beyaz Çin Porselenleri, Toile de Jouy,
Key Words : Textile Printing, China Blue-White Porcelains, Toile de Jouy

Batı'nın Doğu ile olan ticaretinin geçmişi oldukça eski tarihlere dayanmaktadır. Kaynaklardan, İ.Ö. II. yy.-I.yy. arasında Hunlara karşı elde edilen başarılar sonunda, Çin'in topraklarını genişlettiğini ve Batı ile olan ticaretinin de Türkistan Çölleri'nden geçerek İran'a uzanan İpek Yolu ile o zamanlarda başladığını öğrenmekteyiz. Çinli tüccarlar başta ipek ve baharat olan mallarını Roma İmparatorluğu'na kadar ulaştırabiliyorlardı. Hatta Marcus Aurelius Antoninus zamanında Çin Sarayı'na Romalı elçiler gönderilmişti.¹

Doğu ile olan ilişkiler zamanla gelişmiş ve gezginlerin anlattıkları, Doğu'nun gizemini daha da arttırmıştır. Doğudan gelen mallar arasında baharat ve ipekli kumaşların yanında, yarı şeffaf sırlı yüzeyi ve zarafetiyle dikkat çeken Çin porselenleri de bulunmaktaydı.

Mavi-beyaz Çin porselenlerinin üretilmeleri, Tang Hanedanlığı'na (618-906) kadar uzanmakla birlikte bu ürünler, XIV. yy.dan itibaren Avrupa'ya ihraç edilmiştir. Bu ürünlerin XVIII. yy'a kadar Avrupa'da üretilmemesi ise talebin artmasına neden olmuş ve mavi renk de popüler hale gelmiştir.²

Mavi-beyaz Çin porselenleri, beyaz zemin üzerine, mavi renkli motiflerle bezenmiştir. Mavi-beyaz terimi, süslemeleri mavi renkle yapılmış beyaz porse

leni ifade etmekte ve genellikle XIII. yy'da kobalt mavisi ile bezenmiş yarı şeffaf Çin porselenlerini tanımlamaktadır. Moğol Yuan Hanedanlığı (1280-1368) Perslerden, mavi rengi veren kobalt oksit alımıyla bilinmekteydi. Çin porselenleri Avrupalılar tarafından beğenilerek taklit edilmiş ve bu ürünlere, mavi ve beyaz (blue and white) denilmiştir.³

Porselen, Avrupa'ya China olarak girmiş ve en iyi porselenler Çin'den gelmiştir. Çin porseleni modası ile Aristokrat aileler, porselen servis takımlarının üzerine kendi armalarını yaptırmak için Çin'e sipariş vermişlerdir.⁴ Çin porselenlerine olan hayranlık, yüklü miktarda malın Avrupa'ya getirilmesine neden olmuş ve Hollandalılar 1643 yılında 130 000 parça seramik ürünü Avrupa'ya getirmişlerdir.⁵ Doğu-Batı arasında yaşanan bu ticaretin etkilerini Osmanlı İmparatorluğu'nda da görmek mümkündür.

Aşırı tüketime neden olan bu moda, Avrupalı seramik ve çini üreticilerinin, mavi-beyaz Çin porselenine benzer desen etkisini ve kaliteyi yakalamaları için yeni teknikler geliştirmeleri konusunda itici bir güç olmuştur.

1756 yılında ilginç bir gelişme Liverpool'da yaşanmış ve beyaz sırlı (white glazed) fakat dekore edilmemiş Delftware çinilerine, John Sadler tarafın

*Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Tekstil ve Moda Tasarımı Bölümü, Öğretim Görevlisi. Narlidere/İzmir. leyla.yildirim@deu.edu.tr

1- Gelişim Büyük Coğrafya Ansiklopedisi, Gelişim Yayınları, İstanbul, 1981, cilt.9 s.2322

2- Rachel Crawford, The Global Influence on Interior Design and The Impact on A Family and Consumer Sciences Professional, Northwest Missouri State University, <http://www.kon.org/urc/crawford.pdf>, Eylül 2009

3- Frank and Janet Hamer, The Potter's Dictionary of Materials and Technique, A&C Black, London, University of Pensilvania Press, Philadelphia, 2004, s.30

4- Bevis Hillier, Early English Porcelain, Walker Books, London, 1992, s.15

5- Gelişim Hachette, Alfabetik Genel Kültür Ansiklopedisi, Gelişim Yayınları, İstanbul, cilt.3, 1983, s.859

dan transfer baskı uygulanmıştır. 27 Temmuz 1756'da John Sadler ve asistanı Guy Gren arasında, altı saatte herhangi bir ressamın el ile yapamayacağı, bin iki yüz den fazla çini basıldığına dair yeminli beyanat verilmiştir. Bu tekniğin yeniliği, grave edilmiş bakır plakadan, desenin Delftware çinisine bir kağıt aracılığıyla aktarılmasına dayanıyordu. İlk deneme ahşap kalıpla yapılmasına rağmen başarılı olmuştu. Birçok baskılı çini, el ile renklendiriliyor fakat çoğu farklı renklendirme yapılmaksızın baskı ile elde edilmiş tek renkli (monokromatik) olarak siyah, kırmızı ve kahverengi kalıyordu.⁶ Böylece porselenlerdeki tek renkli desen etkisine sahip Delftware çinileri seri olarak üretilebilecekti. Çin porselenlerinin beğenilen desenleri ise Alman ressamların, Çin'e ait günlük yaşamı anlatan sahneleri ile dekoratif sanatlara aktarılmıştır.⁷

Gezginlerin gözü ile Doğu'yu tanıyan Avrupa, anlatılan gizemli öyküler ile Çin porselenlerindeki tek renkli egzotik desenleri oldukça beğenmiş ve diğer Avrupalı ressamlar benzer desenleri gravür olarak çalışmışlardır. Bu ilgi, zamanla Avrupa iç mekan tasarımında Doğu'ya özgü desen ve mobilyaların kullanılmasına neden olmuştur. Perdelik ve döşemelik kumaşlar olarak kullanılan ve günümüze kadar karakterini koruyan Toile de Jouy kumaşlar da Avrupa dekoratif sanatlarında etkili olan Chinoiserie modasından etkilenmiştir. Bunda, François Boucher ve Jean Baptiste Pillement gibi ressamların 1755-1760 yıllarında yaptığı chinoiserie etkili gravürlerinin payı büyüktür.⁸

Tekstil baskıcılığı o dönemde grave edilmiş bakır plakalarla yapılmaktadır ve belki de baskıcılığın en önemli kısmını bakır levha üzerine deseni grave eden ressamların çizdiği desenler oluşturmaktadır. Dolayısıyla baskı tasarımcısı, desen çizen ve gravürünü yapan ressamdır.

Toile de Jouy kumaşlar, ilk olarak Fransa'nın Jouy Kasabası'nda üretilen, kır ve av sahnelerinin veya çeşitli uğraşların resimsel olarak ifade edildiği, çoğunlukla döşemelik ve perdelik olarak kullanılan pamuklu, tek renkli baskılı kumaşları tanımlamaktadır. Avrupa iç mekân dekorasyonunda beğenilerek kullanılan bu kumaşların desen özellikleri zamanla tekstil tasarımında bir tarza dönüşmüştür.

İngiliz Doğu Hindistan Şirketi (The English East India Company) 1789 yılında 28.824 parça, kavanoz, kase, küçük heykelciklerden oluşan özel sipariş malları ithal etmişti. Özellikle orta sınıf arasında kaliko denilen ve İngiliz Atölyelerinde

mavi-beyaz renkte basılan perde, yatak askısı ve sandalyelerde döşemelik olarak kullanılan Çin stilinde (Chinoiserie) baskılı pamuklular da moda olmuştu.⁹ Bu mavi-beyaz desenli pamuklular daha çok Doğu'ya özgü stilize çiçek ve bezeme unsurlarını taşıırken; Fransa'da Rokoko Dönemi boyunca, tüm Fransa'ya yayılmış, Toile de Jouy'lar, mavi-beyaz Çin porselenlerindeki insan figürlü öyküleyici sahnelere benzer desenleri ile ünlenmişler ve chinoiserie modasının yayılmasına neden olmuşlardı. Jean Baptiste Pillement'in kırları anlatan manzara sahneleri ise bu kumaşların baskılarında önemli bir yer edinmişti.

Avrupa kültüründe doğuya özgü bitkisel desenlerin kullanımı eskiye dayanmakla birlikte daha çok seçkin sınıfın kullandığı ürünler arasında görülmektedir. XVII. yy. sonu ve XVIII. yy. başında bu çılgın moda, ekonomik şartların değişmesine neden olmuştur. Tekstil endüstrisini zarara uğratan, Hindistan'dan ithal edilmiş tekstillere bir engel oluşturmak için, konulan koruyucu yasal önlemlere rağmen, tüketiciler taleplerinden vazgeçmemişler ve Avrupalı baskıcılar Doğu kaynaklı bu görsel zenginliği taklit etmek ve pazar paylarını arttırmak için büyük gayret göstermişlerdir. Hindistan'dan ve Çin'den ithal edilen kumaşlardan geliştirilen, keten ve pamuk baskılar, orta sınıf ev dekorasyonunda oldukça fazla etkili olmuş; hatta sınıf atlamak için bu kumaşlardan yapılan giysilerin oluşturduğu ikinci el pazarları kurulmuştur.¹⁰ XVII. yüzyılın ikinci yarısında ise mavi-beyaz Çin porselenleri modası, Hollanda'da da Çin stilinin, tüm dekoratif objelere yansımaları sağlamıştı.¹¹

Bu dönemlerde kurulan Oberkampf'in Jouy'daki fabrikası, Fransa'nın endüstrileşme sürecindeki ilk adımını oluşturmaktadır. Fabrikada önceleri el emeğine dayalı seri üretim uygulanırken; zamanla makineleşmeye geçilmiştir. 1783'de el ile üretimde seri imalat patenti alan¹² fabrika'nın elde ettiği başarı, baskılı kumaşlarına renk solmazlığı ve dayanıklılığı garantisi vermesiyle de anlaşılabilir. Fabrikanın ilk desinatörü ise Jean Baptist Huet'dir. 1780 yıllarında bakır gravür baskıyla üretilen siyah, mavi, mor ve kırmızı renkli baskılı kumaşlar Toile de Jouy fabrikasının başarısını garantilemiştir.¹³ Çin desenlerinin tekstil baskıcılığına olan etkisi, XVIII. yüzyılın ikinci yarısında popüler zevkler ve teknolojinin bir sentezi olarak İngiliz tekstil baskıcılığında devam etmiştir. Mavi renkli baskılı pamuklu kumaşlar İngiliz pazarında blue d'Angleterre veya Englishblue olarak ünlenmiştir. Bakır kalıplarla

6- Delftware Tiles, Hans van Lemmen, Shire Publication Ltd. London, 2005 s.23

7- Hans van Lemmen, a.g.e.s.11

8- James and Patricia Cummings, A Fabric With Roots in Eighteenth Century, Quilter's Museum Publication, Concord, NH, www.quiltersmuseum.com, Ağustos 2009

9- Bkz. Sarah Richards, Eighteenth-Century Ceramics, Products for a Civilised Society, Manchester University Press.1999, s.59

10- Bkz. Sarah Richards, a.g.e. s.190

11- Howard Coutts, The Art of Ceramics 1500-1830, Yale University Press, 2001, s.66

12- Alain Dewerpe, Yves Gaulupeau, La Fabrique des Proletaires, Presses De L'École Normale Supérieure, 1990, s.18

13- Alain Dewerpe, Yves Gaulupeau, a.g.e.s.25

yapılan indigo baskılar china-blue olarak bilinen mavi-beyaz Çin porselenleri çığırını yansıtmaktadır.¹⁴ Tekstil tasarımında çok önemli olan mavi renk, Doğu'nun İndigo doğal boyasıyla boyanmış tekstilleriyle ve kobalt ile süslenmiş mavi-beyaz seramik ürünleriyle ünlenmiştir.

Resim:1 Mavi –beyaz Çin vazosu,1680, Courtesty Antiquairs, Amsterdam. Howard Coutts, (Kaynak: The Art of Ceramics 1500-1830, Yale University Press, 2001 s.69)

Çin porselenlerine olan talep, XVII. yy sonları ve XVIII. yy başlarında Avrupa'daki iç mekanlara, Çin bahçelerini, tapınaklarını (Pagoda) ve diğer manzara görüntülerini kazandırmıştır. Bu desenlere ek olarak Çin'e özgü çiçek desenleri, ejderhaları ve okyanus dalgaları gibi desenler de vardır. Çin porselenlerindeki resimsel anlatım ve Çin'e özgü egzotik öğeler, ilk olarak pamuklu kumaş üzerine Fransa'da basılmış daha sonra da İngiltere'de ünlenmiştir. Bu etkilerle beraber Fransız ve İngilizler, modaları kendi zevklerine uyarlamışlardır. Fransa'da basılan Toile de Jouy kumaşlarda, Fransız kır yaşamını, köylerdeki hayvan ve bitki formlarını taşıyan açık zeminli baskılar, sadece kırsal alandaki evlerde değil, sarayda da oldukça moda olmuştur. Fransız motiflerinden bazıları İngiliz desenlerinde kullanılmıştır fakat İngilizler daha çok kendilerine özgü desenleri ve av sahnelerini tercih etmişlerdir.¹⁵

Resim 2: Döşemelik Kumaş, Grave Bakır Kalıp Baskı, (Copperplate Printing) İngiltere, 1780-90 (Kaynak: <http://www.demodecouture.com/cotton>, Eylül 2009)

1770'li yıllarda C.P Oberkampf'ın Jouy'daki fabrikasında grave edilmiş bakır kalıplarla yapılan baskılar, fabrikanın başarılı uygulamaları sonucunda, ürettiği kaliteli monokromatik baskıların tanınmasını sağlamış ve Jouy kumaşı anlamına gelen Toile de Jouy terimi, grave edilmiş bakır plakalarla yapılan baskıları ifade eden jenerik bir isme dönüşmüştür.¹⁶ Ayrıca fabrikanın saray desteğini alması bu stilin ulusal bir kimlik kazanmasına da neden olmuştur.

Fransızca plaque de cuivre, İngilizce copperplate printing olarak bilinen ve Toile de Jouy kumaşlarda kullanılan bakır plaka kalıplı baskı tekniği, XV. yy.'dan itibaren Avrupalı ressamların kullandığı bir yöntem olup; İtalyanca'da da Intaglio tekniği olan metalin grave edilmesine dayanmaktadır. Tarihsel sürece bakıldığında, bu teknikte olduğu gibi kitap baskı teknikleri ile tekstil baskı tekniklerinin paralellik gösterdiği izlenebilir. Çin porselenlerinde mavi renkli desen etkisini ve desenlerdeki ışık-gölgeyi yansıtması açısından bakır plaka ile uygulanan baskı tekniği uygun olmuştur.

Ahşap kalıplarla veya bakır kalıpla yapılan baskılarda tercih edilen renkler öncelikle indigo mavileri, bir veya birkaç mordan kullanılarak kök boyadan (kırmızı renkli doğal boya/ madder) elde edilen parlak kahverengiler, morlar, kırmızılar ve pembelerdi.

14- Titi Halle, Cora Ginsbourg LLC., A Catalogue of Exquisite & Rare Works of Art Including 17th to 20th Century Costum, Textiles & Needlework. Winter 2006. www.coraginsbourg.com, Eylül 2009

15- Bkz.<http://www.oldsold.com/articles03/decorating3.shtml>, Haziran 2009

16- Jane C. Nylander, a.g.e. s.30

XVIII. yy'da grave edilmiş bakır kalıplarla üretilen bazı tek renkli Fransız kumaşlarına ilave olarak fırça veya ahşap kalıpla da renk uygulanmıştır.¹⁷

Resim 3: Les Travaux de la Manufacture, Grave Bakır Kalıp Baskı, (Copperplate Printing) Fransa,1783 (Kaynak: <http://fr.topic-topos.com/les-travaux-de-la-manufacture-jouy-en-josas>, Ağustos 2009)

Les Travaux de la Manufacture, Fabrika İşleri/İşlemleri olarak bilinen, oldukça ünlü bu baskılı kumaş, saray ressamı, gravürücü Jean Baptiste Huët tarafından tasarlanmıştır. Les Travaux de la Manufacture, Jouy-en-Josas kasabasında yapılan kumaş baskı ile ilgili bir dizi işlemi anlatmaktadır. Kasaba, kilisesi, binaları ve Oberkampf'ın fabrikasıyla tanınmaktadır. Huët, tasarımında, kumaş hazırlanması, temizlenmesi, madderle boyama, bitim işlemleri vb. gibi işlemlerin kırlarda yapılışını minyatür sahneler şeklinde vermektedir.¹⁸ Mavi-beyaz Çin porselenlerindeki Çinlilerin günlük yaşamını anlatan minyatür sahneler, öyküleyici anlatım, mimari yapılar, bu kumaşta bir baskı fabrikası ve işçilerinin uğraşlarını anlatan sahnelere dönüşerek Fransızları anlatan bir özellik kazanmıştır. Toile de Jouy kumaşlarda çoğunlukla kırmızı-beyaz ve mavi-beyaz baskılar tercih edilmiştir. Bunda blok baskı ile kumaş yüzeyine mum uygulayarak desen oluşturulan ve ardından indigo boyama ile boyanan kumaşların XVIII. yy'ın ortalarında popüler olmasının da payı olmuştur. Bu tür birkaç adımla elde edilen mavi-beyaz desenli kumaşlar bazen porselen baskı (imprimerie de porcelaine)

olarak da adlandırılmaktadır.¹⁹ Çin porselenlerindeki mavi-beyaz desenleri elde etmek için, pencil blue, china blue, blue-printing, indigo discharge printing vb. birçok desenlendirme tekniği tekstil tasarımında yerini almıştır. Dolayısıyla Avrupa tekstil baskıcılığında tek renkli resimsel anlatımıyla bir tarza dönüşen Toile de Jouy kumaşlarda Çin porselenlerindeki desenlerin etkisi olduğu gibi, mavi-beyaz desen etkisinin kumaş yüzeyine aktarılması için birçok tekniğin geliştirildiği söylenebilir.

Sonuç:

Uluslararası ticarete dayalı, kültürel etkileşim, erken dönemlerden günümüze kadar farklı boyutta süregelmiştir. İnsanoğlunun bilinmeyene duyduğu merak, hem serüvenleri başlatmış, hem de birçok keşfin yolunu açmıştır. Bu ticari ilişkiler bir yandan sermaye birikimi yaratırken bir yandan da sosyal ve kültürel alanda ve teknolojinin aktarılması/uygulanmasındaki (know-how/savoir-fair) farkların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Özellikle doğuda büyük bir deneyime sahip olan boyamacılıkla beraber gelişen parlak ve göz alıcı renklere sahip tekstiller, ince işçilik ve doğuya özgü malzemelerle yapılmış dekoratif ve işlevsel porselenler, keten ve yünün natürel renklerine alışkın batılılar için oldukça heyecan verici gelmiştir.

Doğudan gelen ürünler arasında, mavi-beyaz Çin porselenlerinin ise Avrupa dekoratif sanatında önemi büyüktür. Bu porselenler yapım tekniği ile Avrupa'daki porselen üretiminde etkili olduğu kadar dekorasyonu ile hem porselenleri hem de diğer dekoratif sanatları hatta iç mekân tasarımını da etkilemiştir. Özellikle bakır kalıpların grave edilmesi ile yapılan baskının çinilere paralel olarak tekstillerde de uygulanması ortak desen karakterinin kullanılmasını sağlamıştır. Mavi-beyaz Çin porselenlerindeki günlük yaşama ait sahneler ve gravür tekniğinin olanakları ile açık zemin üzerine monokromatik tek renk olarak yapılan baskılar, Toile de Jouy kumaşlarıyla ünlenmiştir. Bu kumaşların desenleri Avrupa'daki chinoiserie etkisinde ortaya çıkması; renk anlayışı mavi-beyaz porselenleri ile paralellik göstermektedir. Bu durum, iç mekân ve ona bağlı unsurlarda stil birliği gerekliliğini düşündürmektedir.

17- Jane C. Nylander, Fabrics Fabrics for Historic Buildings: A Guide to Selecting Reproduction Fabrics The Preservation Press, 1990, s.27

18- <http://fr.topic-topos.com/les-travaux-de-la-manufacture-jouy-en-josas>, Ağustos 2009

19- Jeny Balfour- Paul, Indigo, British Museum Press, 1998, s.160

KAYNAKLAR

- BALFOUR Jeny - Paul, Indigo, British Museum Press,1998
- COUTTS Howard, The Art of Ceramics 1500-1830, Yale University Press,2001
- CRAWFORD Rachel, The Global Influence on Interior Design and The Impact on A Family and Consumer Sciences Professional, Northwest Missouri State University, <http://www.kon.org/urc/crawford.pdf>, Eylül 2009
- CUMMINGS James and Patricia, A Fabric With Roots in Eighteenth Century, Quilter's Museum Publication, Concord, NH, www.quiltersmuse.com , Ağustos 2009
- DEWERPE Alain, GAULUPEAU Yves, La Fabrique des Prolétaires, Presses de l'Ecole Normale Superieure, 1990
- GELİŞİM BÜYÜK COĞRAFYA ANSİKLOPEDİSİ, Gelişim Yayınları, İstanbul, 1981
- GELİŞİM HACHETTE, Alfabetik Genel Kültür Ansiklopedisi, Gelişim Yayınları, İstanbul,1983
- HALLE, Titi GİNSBOURG Cora LLC, A Catalogue of Exquisite & Rare Works of Art Including 17th to 20th Century Costum, Textiles & Needlework. Winter 2006. www.coraginsbourg.com Eylül 2009
- HAMER Frank and Janet, The Potter's Dictionary of Materials and Technique, A&C Black, London, University of Pensilvania Press, 2004, Philadelphia,
- HİLLIER Bevis, Early English Porcelain, Walker Books, London,1992
- LEMMEN Hans van, Delftware Tiles, Shire Publication Ltd. London, 2004
- NYLANDER Jane C., Fabrics for Historic Buildings: A guide to Selecting Reproduction Fabrics The Preservation Press, 1990
- RİCHARDS Sarah, Eighteenth-Century Ceramics, Products for a Civilised Society, Manchester University Press.
- <http://www.oldandsold.com/articles03/decorating3.shtml>, Haziran 2009